

Entrevista a Francesc Vallverdú

Emili BOIX-FUSTER

Societat Catalana de Sociolingüística

Francesc Vallverdú fou sens dubte, com bé saben els lectors de TSC, un dels *pares fundadors* del que ara entenem per sociolingüística catalana. President i iniciador del Grup Català de Sociolingüística i director d'aquesta revista durant molts anys, li hem d'agrair les hores i hores que hi va dedicar. Aquesta entrevista és un intent (ben segur incomplet) de presentar algunes vessants de la seva personalitat polièdrica. L'entrevista es va recollir de forma escrita a Barcelona el setembre del 2013.

Per què, a més de poeta, tècnic editorial, traductor i assessor lingüístic, heu estat sociolingüista?

És difícil saber-ne el perquè: en qualsevol cas, hi coincideixen diverses causes. Suposo que, genèticament, en mi deu haver-hi una extrema sensibilitat per la llengua (o les llengües). Nascut al si d'una família treballadora catalanista a finals de 1935, la guerra i la derrota de la República, amb l'esfondrament de tot allò que estimaven, van representar un cop molt dur per als meus pares. A casa no hi teníem gaires llibres, però n'hi havia uns quants que de seguida van atreure la meva atenció: el diccionari Fabra, les *Obres completes* de Maragall, alguns de Verdaguer i de Gaziol, etc. També n'hi havia alguns en edició barata, com *Tres anglesos dalt d'una barca, sense comptar-hi el gos*, de Jerome K. Jerome. M'agradava molt fullejar el diccionari. No és estrany, doncs, que en aquest ambient als meus onze o dotze anys escrivís les meves primeres temptatives poètiques en català, malgrat la presència absoluta, agressiva, del castellà a l'escola i als espais públics. En aquella època tenia dues fantasies recurrents: en l'una m'imaginava formant part dels lluitadors que aconseguien alliberar Catalunya de l'ocupant franquista; l'altra fantasia era més delirant, ja que m'imaginava com un èmul de Fabra, presidint l'Institut d'Estudis Catalans! No em negareu que amb una preadolescència gomboldada per aquestes fantasies, la meva dèria per la llengua catalana s'inflamava. Al capdavall, sempre he vist la meva doble dedicació a la poesia i a la sociolingüística com dues cares de la mateixa moneda.

Quins sociolingüistes us han influït més?

Si filem prim, el primer *sociolingüista* que influeix en la meua formació és Pompeu Fabra: les seves *Converses filològiques* —que jo devia començar a llegir a finals dels cinquanta, en els volumets de la Barcino—, són sovint lliçons de *sociolingüística aplicada*. Després d'aquesta experiència, i abans de referir-me a la disciplina sociolingüística contemporània —aquella que neix històricament l'any 1964 als Estats Units, més exactament a l'UCLA—, voldria esmentar uns noms significatius en la meua primera etapa: André Martinet, amb *Éléments de linguistique générale* (1960), en qui descobreixo la noció de «diglòssia»; Véroboj Vildomec, amb el seu tractat sobre *Multilingualism* (1963), que em facilita l'entrada a les doctrines més modernes sobre el bilingüisme; Uriel Weinreich, amb el seu clàssic *Languages in contact* (2a ed., 1966), una descoberta fonamental per a mi; Antoni M. Badia i Margarit, amb el seu capdavanter assaig *Llengua i cultura als Països Catalans* (1964), i Lluís V. Aracil, amb dos formidables articles innovadors: «Un dilema valencià» / «A Valencian Dilemma» (són diferents malgrat els títols idèntics, *Identity Magazine*, 1966). Posteriorment, l'amistat amb Aracil fou per a mi decisiva, perquè gràcies a ell vaig descobrir la sociolingüística nord-americana, a través de William Bright, editor de *Sociolinguistics* (1966). A més, Aracil va posar-me en contacte amb Joshua A. Fishman, amb qui vaig entrar en relació i des d'aleshores he rebut d'ell material o orientacions fonamentals. Vegeu, si no, la llista de llibres rebuts o adquirits: *Readings in the sociology of language* (1968), una summa de més de vuit-centes pàgines, gràcies a la qual vaig descobrir, a part del mateix Fishman, altres noms fonamentals com Hymes, Halliday, Ervin-Tripp, Labov, Weinreich (que ja coneixia), Garvin i Mathiot, Ferguson (que coneixia de Bright), Rubin, Mackey, Jakobson (que coneixia de Martinet i d'altres referències), Haugen, Guxman, etc.; *Advances in the sociology of language*, I (1971) i II (1972), preparats per Fishman; *Language and nationalism* (1973), un altre llibre clau d'aquest autor; *Advances in language planning* (1974), etc. I la llista es completa amb dues obres per a mi molt destacables per la seva belligerància a favor de les llengües minoritàries: *Reversing language shift* (1991) i *Can threatened language be saved?* (2001). La generositat de Fishman envers mi ha estat molta i constant, per la qual cosa sempre l'he considerat el meu mestre principal en sociolingüística.

Quins problemes sociolingüístics més greus té el nostre país?

Els problemes sociolingüístics del nostre país són múltiples i alguns molts greus, en diversa mesura, depenent de la zona de la comunitat lingüística observada. Aplicant la doctrina tradicional de la sociolingüística nostrada, la llengua catalana no ha assolit la plena normalització. Certament, desplegar-se de manera general en un ambient polític hostil (és a dir, que posa en qüestió alguns o tots els objectius de la normalització lingüística) és molt frustrant i desgastador. Hi ha àmbits d'ús —el judicial, l'empresarial, el comercial, el del cinema, el dels videojocs, etc.— en què la presència del català és nul·la o insuficient.

Fins a quin punt s'han construït models d'estàndard oral en català?

L'Institut d'Estudis Catalans va elaborar el 1990 una *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I. Fonètica* que, en general, ha estat tinguda en compte per tots els responsables institucionals. Jo diria que les orientacions que s'apliquen en els mitjans audiovisuals la tenen en compte. En aquests moments caldria fer-hi els retocs oportuns d'acord amb els professionals de l'elocució.

Quin balanç feu del vostre llarg període d'assessor de la CCRTV?

He estat a la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió —com es deia a la primera època— vint-i-un anys (1985-2006) com a assessor lingüístic de la Direcció. Una tal responsabilitat, no executiva, ben poca incidència podia tenir en el dia a dia dels mitjans, que anava a càrrec dels equips lingüístics corresponents (de la ràdio i de la televisió: amb àrees específiques als informatius, als programes, etc.). De tota manera, per més que s'esforcin a vetllar per millorar la qualitat lingüística de cada producte, els equips lingüístics no són omnipotents, ni ho poden ser mai. Malgrat les deficiències (degudes més aviat a errors i lapsus, que no pas a transgressions deliberades), a parer meu la qualitat de llengua als mitjans públics —i, també, a tots els mitjans amb alta professionalització— és prou satisfactòria, particularment en els espais més formals (noticiaris, reportatges, documentals, etc.).

En quina mesura en el model d'estàndard oral dels mitjans de comunicació en català es veuen reflectits els parlants de les principals modalitats de l'idioma?

Algunes modalitats de l'idioma no tenen una presència raonable en els mitjans audiovisuals. Una de les anomalies més freqüents és que alguns professionals provinents de les àrees nord-occidental i meridional no mantinguin el seu estàndard (fonètic, morfològic, lèxic) i s'acostin a la modalitat central. És cert que en ocasions han sofert pressions contràries a la seva modalitat estàndard, la qual cosa és una greu equivocació, però també és cert que la convivència en un altre medi afavoreix els canvis acomodaticis. De tota manera, només amb una bona i rigorosa educació lingüística es podran combatre aquestes tendències contràries a la variació.

Creieu que, en un cert sentit, hi ha dos grups etnolingüístics principals a la societat catalana?

Per raons polítiques, però també per raons sociolingüístiques, sempre m'ha semblat discutible l'existència de «dos» grups etnolingüístics a Catalunya. Hi ha dos col·lectius, l'un predominantment catalanoparlant i l'altre predominantment castellanoparlant, dins cada uns dels quals hi ha un nucli reduït *radical* (els catalanoparlants que només se senten catalans, en un extrem, i els castellanoparlants que només se senten espanyols, en l'altre). Aquests *nuclis durs* potser sí que podrien ser considerats «grups etnolingüístics», però són minoritaris, i la majoria de la població restant té opinions i sentiments compartits. Per això el lema «Un sol poble», tot i tenir línies difuminades, forma part de l'ideari col·lectiu.

Fins a quin punt creieu que les elits catalanes, la burgesia catalana, s'han descatalanitzat? Les classes dirigents catalanes al llarg del segle XIX van evolucionar primerament cap a una diglòssia activa (ús del castellà com a llengua A i el català com a llengua B) i gradualment cap a una diglòssia passiva (ús exclusiu del castellà, amb ús passiu del català). Al llarg del segle XX el procés de castellanització no cessà del tot i després de la Guerra Civil es va radicalitzar (l'alta burgesia barcelonina es castellanitzà del tot). Només a partir de la recuperació de l'autonomia (1977), els nuclis castellanitzats de la burgesia barcelonina s'han reconvertit al català, mantenint, en general, moltes pautes diglòssiques.

En el domini lingüístic, a hores d'ara, hi ha més menfotisme o més lleialtat lingüística? És difícil de respondre a aquesta pregunta. Crec que una mateixa persona pot reaccionar amb menfotisme davant certs aspectes del conflicte i al costat d'això mostrar en altres casos una clara lleialtat lingüística. A parer meu, la lleialtat lingüística fins ara almenys ha estat molt potent. Com explicariem, si no, la multiseular pervivència de la llengua catalana en condicions històriques tan adverses? En tot cas, crec que actualment el grau de consciència lingüística que hi ha a Catalunya és molt general i més alt que en altres èpoques històriques. En menor mesura, el fenomen també és detectable a les Illes i al País Valencià.

Heu estat militant i fins i tot candidat del PSUC, una formació i una tradició de les quals els joves saben ja ben poca cosa. Quina ha estat l'aportació del PSUC en la recuperació de la llengua catalana?

Vaig ingressar al PSUC en plena clandestinitat (1959), amb la convicció que el partit assumia la lluita nacional i que tenia com a llengua pròpia el català, si bé el castellà s'usava molt en els ambients de la immigració, on sovint no entenien el català. Tot-hom ha reconegut que el PSUC va ser una potent eina d'integració per als immigrants. *Treball*, l'òrgan oficial del PSUC, sempre es publicà en català durant la clandestinitat (sovint acompanyat de suplementos en castellà on es reproduïen els articles més significatius).

El 1980 vós, juntament amb tres lingüistes més militants del PSUC, doneu una resposta (l'única des del catalanisme) al manifest d'Els Marges. Quines foren les tesis argumentades per aquesta resposta? Encara són vàlides avui?

En efecte, la repercussió d'aquell manifest en els ambients catalanistes fou enorme. L'entusiasme fou tal que els seus exegetes, proclamant la notòria categoria intel·lectual dels signants del manifest, li atorgaren un indiscutible valor *científic* que desqualificava qualsevol argument contrari. Car d'arguments contraris n'hi havia, com vam tractar de demostrar amb un *contramanifest* des de la revista *Nous Horitzons*, fent una crítica molt severa a la posició reaccionària del manifest d'*Els Marges* sobre la delicada qüestió immigratòria. Curiosament, en el debat posterior, el nostre *contramanifest* fou ignorat o tergiversat: una vegada més resultava més patriòtica la visió apocalíptica del manifest d'*Els Marges*, que no pas el plantejament integrador dels replicants.

Diríeu com el poeta que «s'il était à refaire, je referais ce chemin»?

Sí, sempre que reflexiono sobre la meua trajectòria intel·lectual i ciutadana, acabo pensant el mateix.

Per què Juan Marsé bateja un personatge d'El amante bilingüe com a Valls Verdú? Quina interpretació en doneu?

És una història que ve de lluny i que ja he explicat diverses vegades (l'última al meu llibre *Apunts i contrapunts sociolingüístics*, Barcelona, IEC, p. 16). Marsé es va prendre molt malament una crítica que vaig fer a la seva novel·la *Un día volveré*, en la qual, malgrat estar ambientada a la Barcelona de postguerra, no hi ha cap referència a Catalunya o a la llengua catalana. A partir d'aleshores Marsé em va incorporar en alguna de les seves ficcions: en un relat paròdic l'enigma és resolt amb un argument reaccionari per «el sociolingüista Francesc Vallverdú»; i a *El amante bilingüe* apareix un personatge que es diu «Jordi Valls Verdú», molt influent en la normalització lingüística de TV3. La veritat és que a mi no m'han preocupat mai aquestes atzagaiades paròdiques, encara que donin una imatge falsa de la meua trajectòria.

Què penseu actualment sobre la viabilitat de la norma bilingüe en les relacions dels catalanoparlants amb castellanoparlants que entenguin el català?

La «norma bilingüe» és una pràctica conversacional de la qual un cop l'has feta teva et costa molt de prescindir. Potser encara avui són majoria els catalanoparlants que no la practiquen, però s'ha difós molt i ja no es veu com una *pràctica artificial*, perquè els mitjans audiovisuals catalans la practiquen sistemàticament i amb naturalitat.

Què són per a vos ara els països de llengua catalana, els Països Catalans?

Per a mi els Països Catalans són sobretot una comunitat lingüística, agredida des de fa temps, que cal reivindicar i enfortir. Són molts els factors (històrics, geogràfics, econòmics, etc., a més dels lingüístics) que uneixen els diferents territoris de parla catalana. Aquests factors (actualment tenim l'exemple de l'arc mediterrani) ajuden a refermar els lligams entre aquests territoris i la conseqüència lògica d'això seria una estreta col·laboració entre ells. Desgraciadament, avui hi ha poderosos interessos polítics contra l'entesa normal entre les terres de llengua catalana, sobretot al País Valencià, a les Illes i ara a la Franja d'Aragó. Val a dir que jo no he vist mai els Països Catalans com una sola nació, i per això defenso la prudència quan es propugna la unió política (des de l'origen els regnes de la Corona d'Aragó estaven confederats i aquesta és la tradició que cal reivindicar). De tota manera, la situació política ha arribat a uns nivells tan demencials que els qui defensem prioritàriament la unitat de la llengua i la seva preservació som escombrats no sols pels anticatalans a ultrança, sinó també per alguns pancatalanistes eixelebrats.

Heu estat traductor reconegut de la literatura italiana. Com vau aprendre la llengua italiana? Com us ha influït la cultura italiana? Què heu après traduint de l'italià?

Vaig aprendre italià de manera autodidàctica, ajudat per una gramàtica que em va

deixar un amic i llegint poemes i relats curts. A setze anys em vaig atrevir a traduir el preciós *L'infinito* de Leopardi. L'any 1962 o 1963 vaig traduir un poema de Pavese per a la revista *Poemes* de Joan Colomines. I més tard he traduït sobretot novel·les (Moravia, Calvino, Pavese, Sciascia...) fins a arribar a *El Decameró*, la joia de la corona. He après molt d'aquest contacte amb la cultura italiana: des dels ensenyaments de Gramsci (i també del setmanari *Rinascita*, que ell havia fundat) fins a les meravelles estilístiques (i literàries en el sentit més ampli) de Boccaccio.

Des de quan sou membre actiu de la Secció Filològica (SF)? Quin és el paper que ha de desenvolupar la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC)?

Vaig ser elegit membre de l'Institut d'Estudis Catalans (Secció Filològica) l'any 2002. I a final d'any vaig formar part del Consell de Govern de la SF, del qual era president Joan Martí i Castell. Vaig ser-ne el vicepresident de 2002 a 2006. El paper que ha de tenir la SF dins l'IEC és el que ha tingut sempre: fer les funcions d'acadèmia de la llengua i preocupar-se de tot allò que concerneix la norma i l'ús de la llengua catalana.

Vau ser responsable de l'àrea de mitjans de comunicació del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Fins a quin punt s'ha arribat a construir un espai de comunicació en llengua catalana?

Efectivament, l'any 1986 es va organitzar a Perpinyà aquesta àrea del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Per constatar els canvis que s'han operat des de 1986 en el medi sociocultural comunicatiu català s'ha de tenir l'edat de cinquanta anys o més: qui no s'adoni que entre les dues èpoques tant pel que fa a ús públic de la llengua com pel que fa a referents socioculturals hi ha hagut un canvi radical (sobretot al Principat) és que no està interessat pel món de la comunicació o que viu fora de la realitat.

En quina mesura s'ha assolit la normativització de la llengua catalana?

Depèn de com es miri. El procés de normativització que s'inicia al primer terç del segle XX, malgrat els embats hostils (primera dictadura, Guerra Civil, dictadura franquista), es manté i es referma d'una manera admirable, sobretot a partir de 1977. Un segle després de les *Normes*, el català, almenys a Catalunya, té, des d'un punt de vista normatiu, problemes comparables a moltes altres llengües europees.

És imprescindible l'existència d'un aparell d'Estat propi per a promoure eficaçment una política lingüística per al país?

Això és un bizantinisme: no vull entrar en aquesta discussió. En síntesi, la forma política és important (no és el mateix una democràcia que una dictadura), i el grau de sobirania ha de ser suficient per al ple desenvolupament de tots els usos lingüístics.

Heu estudiat la situació de la premsa en llengua catalana. És satisfactòria?

En línies generals, quant a la qualitat lingüística, podem dir que sí. Valdria la pena, però, que els periodistes consultessin més els diccionaris (i qui diu diccionaris diu

també un ampli ventall d'eines que avui hi ha a la seva disposició, tant a les biblioteques com al ciberespai).

Quines resistències internes dificulten el redreçament nacional?

Si entenem «redreçament nacional» d'una manera oberta (l'objectiu del qual no ha de ser necessàriament la «secessió»), considero que les resistències més negatives per al redreçament són les que frenen la plena *independència cultural* a títol individual (una de les manifestacions més clares de la qual és la lleialtat lingüística). Per a mi aquesta realització és molt més important que les formes concretes de sobirania política.

Quins graus d'adhesió al català presenta la població d'origen immigrant? Tendeix a la doble adhesió?

Em fa molta gràcia que parlevi de la «doble adhesió»: és un concepte que a les acaballes del franquisme vaig proposar jo mateix a les pàgines de *Nous Horitzons*, la revista cultural del PSUC. El grau d'adhesió és diferent segons l'edat del subjecte: no es dona en la mateixa proporció a la generació dels nous vinguts, que a la segona o tercera generació.

Trobeu encertada la política lingüística educativa a Catalunya?

En línies generals, sí. Però jo no parlaria tant d'immersió lingüística com d'escola catalana. Al capdavant no fem una estricta immersió, sinó que prioritzem el català com a llengua vehicular. Cal vigilar, però, que els adversaris de l'escola catalana no ens desmuntin el sistema educatiu que tan útil s'ha demostrat.

Us sembla correcta la visió que es dona de la història social de la llengua, des dels inicis del segle XX fins avui en dia?

Depèn. Estic molt d'acord amb els meus plantejaments d'història sociolingüística del català. Si no, no els hauria publicat.

Fins a quin punt trobem pautes diglòssiques en el comportament de molts catalano-parlants?

Suposo que en totes les situacions de bilingüisme generalitzat podem detectar pautes (pseudo)diglòssiques. De fet, avui crec que el concepte de diglòssia només és útil com a constructe teòric en situacions molt polaritzades com ara les clàssiques (Suïssa germanica, el Caire, la Grècia del segle XIX...).

La cultura de masses incorpora la llengua catalana?

Anys enrere, potser us hauria respost dubitativament. En aquests moments, us haig de respondre afirmativament: fora del sector del cinema doblat i subtitulat, no conec cap àmbit del ventall de l'anomenada «cultura de masses» en què el català no sigui present amb força. Sobretot si no incorrem en l'estupidesa de voler comparar mercats de dimensions molt diferents, que no es poden comparar: si aspirem a tenir les dimensions del mercat anglès o espanyol, no deixarem de somiar truites.

Com valoreu el nivell del diàleg i discussió interns entre els sociolingüistes de llengua catalana? Fa anys el qualificàveu de nefast.

No recordo el context en què vaig fer aquest diagnòstic. En qualsevol cas, diria que potser no hi ha prou discussió interna (coneixem tot el que es publica als Països Catalans?), però els estudis sociolingüístics són més variats i abundants que mai.

Creieu que els poemes són un instrument de què se serveix el poeta per a intervenir en la societat?

Per a mi la poesia és l'expressió més profunda del meu esperit, l'entotsolament de l'emoció.

Sou un gran lector i estudiós d'Espriu. Com el presentaríeu als nous lectors?

He parlat tant de l'Espriu, sobretot durant l'any del seu centenari, que em fa com recança de respondre-us. Per a mi, Espriu és un dels més grans escriptors de la literatura catalana i sens dubte una figura literària universal. M'agrada com a narrador, com a poeta i com a autor teatral. Als possibles reticents els recomanaria que comencessin per tres petites obres mestres: *Ariadna al laberint grotesc* en narració, *Cementiri de Sinera* en poesia i *Primera història d'Esther* en teatre.

Fins a quin punt heu estat sempre ponderat «ni amb còmodes inhibicions ni amb exaltacions irresponsables» (Nous Horitzons, núm. 42 (1978))? Heu estat ben interpretat?

No he tingut temps de repassar aquestes paraules meves, per recordar el context en què foren escrites. En tot cas, sempre he procurat dir (argumentar, defensar, combatre...) les idees amb ponderació. Però no ho veig ben bé com un mèrit: és el meu tarannà, què hi voleu fer.

Creieu que la lluita per les llibertats nacionals continua lligada a l'aspiració d'un model de nova societat?

Una cosa va lligada amb l'altra, no?